

บทคัดย่อ

การศึกษาความโดดเด่นของสมุนไพรและศักยภาพผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีสมุนไพรในจังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สำรวจลักษณะ ประเภทสรรพคุณ และความโดดเด่นของทรัพยากรสมุนไพรที่นำมาใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวแบบวิถีสมุนไพรของจังหวัดเชียงราย (2) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของทรัพยากรสมุนไพรในเชิงการแข่งขันที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทเดียวกันในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบน และ (3) เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อใช้ในธุรกิจบริการเชิงสุขภาพวิถีสมุนไพร ในจังหวัดเชียงราย ที่สามารถตอบสนองตามความต้องการของนักท่องเที่ยวภายในประเทศ และประเทศเพื่อนบ้าน (MCLT) โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา จำนวน 15 ชุมชนในจังหวัดเชียงราย ซึ่งทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การประเมินศักยภาพของทรัพยากรสมุนไพร จากเกษตรกร หมอพื้นบ้าน ชาวบ้านและวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่การศึกษาวิจัย ที่ใช้พืช-สมุนไพรในท้องถิ่นประกอบเป็นอาหาร ยารักษาโรค หรือผลิตภัณฑ์สุขภาพ จากการศึกษาพบว่ามีการใช้ประโยชน์จากพืช-สมุนไพรในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านการใช้ประกอบอาหาร เครื่องดื่ม ยารักษาโรค ผลิตภัณฑ์สุขภาพ เป็นต้น โดยจากการสำรวจพื้นที่ทั้ง 15 ชุมชน พบว่า สมุนไพรที่มีการนำมาใช้มากที่สุด คือ ผักเชียงดา ซึ่งพบการใช้สมุนไพรตัวนี้ทั้งหมด 4 พื้นที่ อันดับที่สอง ได้แก่ ไพล ขมิ้นชัน ตะไคร้หอม และอันดับที่สาม ได้แก่ กวาวเครือ อ้อสะพายควาย กาแฟ มะค่า พญาเสือโคร่ง ต้นข่อย รางแดง ตามลำดับ ทั้งนี้ยังพบว่าหมอพื้นบ้าน เกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และผู้นำประจำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้านหรืออาสาสมัครชุมชน) เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรในชุมชน รวมถึงการนำไปพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และผลิตภัณฑ์สุขภาพที่พบมากที่สุด ได้แก่ ผลิตภัณฑ์กลุ่มลูกประคบและน้ำมันนวด ตามด้วยชาขงสมุนไพร เช่น ชา มะรุม ชาผักเชียงดา และสมุนไพรอบแห้ง ตามลำดับ โดยส่วนใหญ่เป็นผลิตภัณฑ์ที่ชุมชนสามารถผลิตได้เองจากวัตถุดิบที่มีในชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนและสามารถนำไปจำหน่ายให้แก่กลุ่มผู้บริโภคเฉพาะกลุ่มที่สนใจ ทั้งการจำหน่ายในพื้นที่ของชุมชน และการส่งไปจำหน่ายนอกพื้นที่ โดยจากการประเมินศักยภาพสมุนไพรในพื้นที่ 15 ชุมชนตามเกณฑ์การพิจารณาสมุนไพรที่มีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยววิถีสมุนไพรซึ่งสอดคล้องกับแผนแม่บทแห่งชาติ ว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560 – 2562 และจะต้องไม่ขัดต่อ พรบ.สมุนไพรแห่งชาติ พ.ศ. 2562 พบว่า ขมิ้นชัน ชาอัสสัม น้ำผึ้ง และว่านสาวหลง เป็นสมุนไพรที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพสูงในการนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพร และจากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผล

ต่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร ความต้องการฝ่ายผู้ผลิต (ชุมชน) และความต้องการฝ่ายผู้บริโภค (นักท่องเที่ยว) นั้นสิ่งต้องคำนึงมากที่สุดคือเรื่อง ราคา (Price) และทรัพยากรสมุนไพรที่มีสรรพคุณที่ดีและมีความปลอดภัยในการการใช้ (Source) ดังนั้นหลักการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่สามารถตอบสนองตามความต้องการของนักท่องเที่ยวภายในประเทศ และประเทศเพื่อนบ้าน (MCLT) ประกอบด้วย (1) การเลือกทรัพยากรสมุนไพรที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพที่จะพัฒนาต่อเป็นผลิตภัณฑ์ฯได้ (2) การกำหนดราคาที่ยุติธรรม (3) ทรัพยากรสมุนไพรที่มีสรรพคุณที่ดีและมีความปลอดภัยในการการใช้

ทั้งนี้ ข้อมูลการใช้สมุนไพรในจังหวัดเชียงราย ข้อมูลสมุนไพรที่มีศักยภาพ และแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่สามารถตอบสนองตามความต้องการของนักท่องเที่ยวภายในประเทศ และประเทศเพื่อนบ้าน (MCLT) จะนำไปสู่การไปใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่คุณภาพ มีอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น มีศักยภาพทางการตลาด และสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวทั้งในประเทศและต่างประเทศเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพวิถีสมุนไพรในจังหวัดเชียงราย นอกจากนี้ยังสามารถเป็นต้นแบบให้แก่ชุมชนอื่นๆ นำไปประยุกต์ใช้เพื่อค้นหาสมุนไพรที่มีความโดดเด่นและมีศักยภาพของให้ชุมชน จนสามารถไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้

ABSTRACT

The study of identity and potential of herbal products in Chiang Rai province based on health tourism development aims (1) to investigate the characteristics, types, properties and identities of herbs which benefit for health tourism in Chiang Rai province, (2) to analyze the potential of herbs related to tourism resources in group of upper northern provinces, and (3) to report a guideline of herbal products development for health tourism services in Chiang Rai province related to tourist needs in Thailand and its neighboring countries (MCLT). In this study, the data was collected from 15 communities in Chiang Rai province using in-depth interview, participant observation, and herbal potential evaluation. The populations of this study were agriculturists, traditional healers, people, and community enterprises that use plant or herb as food, medicine and health care products in studied areas. The results revealed that the most used herb was *Gymnema inodorum* followed by *Zingiber motanum*, *Curcumar longa*, *Cymbopogon citratus*, *Pueraria candollei*, *Sphenodesme pentandra*, *Coffea arabica*, *Azzeria xylocarpa*, *Betula alnoides*, *Streblus asper*, and *Ventilago denticulate*. Moreover, traditional healers, agriculturists, community enterprises, and village headman or volunteer in village played an important role for herbal usage and herbal products development in the communities. The most health care products that widely developed in studied areas were herbal compress balls, massage oil, herbal tea (*Gymnema inodorum* tea and *Moringa oleifera* tea), and dried herbs respectively. Almost of health care products were made from raw materials cultivated in the community and could be sale for consumers who were interested in herbal products. The health care products were sale in their own community and other communities. The potential of herbs from 15 studied areas were evaluated by criteria of herbs with potential for health tourism development. In

addition, the criteria were related to National Master Plan for Development of Thai Herbs No. 1 (2017-2021) and Drug Act to herbal Product Act B.E. 2562 (2019). The results demonstrated that the identity and potential herbs for herbal products development were turmeric, Assam tea, honey, and bustard cardamom. Moreover, it found that factors affecting the development of herbal products from producer's demand (community) and consumer's demand (tourists), the thing that has to be considered the most is the price and good resources of herbal. Therefore, the principles of herbal product development that can meet the needs of tourists in the country and neighboring countries (MCLT) consisting of (1) selection of outstanding herbal resources and the potential to be further developed into products (2) fair pricing (3) good resource of herbal with properties and safety to use. The data of herbal usage in Chiang Rai province, potential herbs data and guidelines for the development of herbal products that could be used for herbal products development with high quality, local identity, high marketing potential and responding to tourist needs in Thailand and foreign countries where were related to health tourism in Chiang Rai province. Moreover, it could be used as a model for other communities.